

KÄLLKRITIK

Michael Lundholm
Genealogiska Föreningen

Dessa bilder kan laddas ned från:

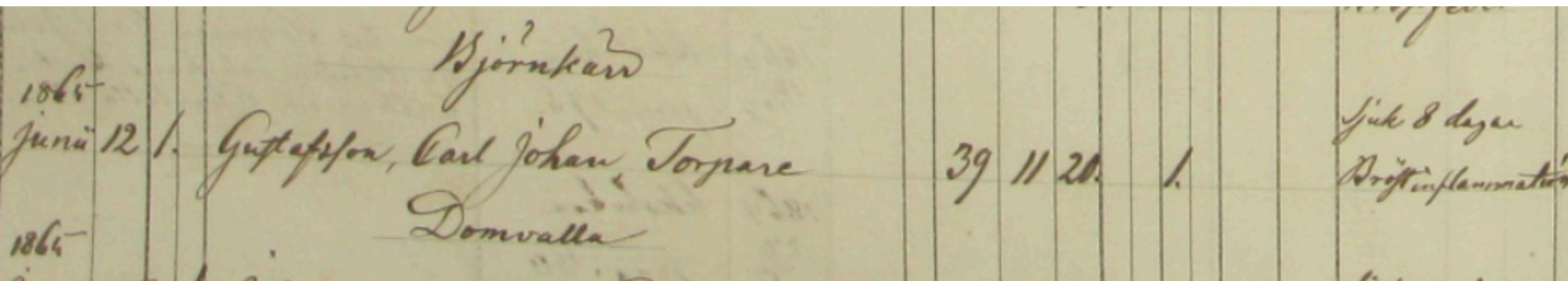
<http://lundholm.me/boras.pdf>

Farfars Davids berättelse ca 1974 om sin egen farfar:

»Vid järnvägen invigning i Gnesta ska han varit närvarande. På hemvägen ska han blivit överfallen. Häst och vagn kom hem utan honom. Hustrun for ut och letade efter honom och fann honom i ett dike svårt skadad. Han dog senare av sina skador eller av följderna.
Lunginflammation?«

Carl Johan Gustavsson 1825–1865

- Född yngste son på Harbro Uppgård i Björnlunda socken
- Blev statare och torpare

- Uppgiften om lunginflammation stämmer, men är resten sant?

Inte mycket är sant!

- Han var statare/torpare. Hans efterlämnade bo var värt 340 riksdaler
 - Dragoxar och gödselvagnar fanns i boet. Ingen häst.
- Mer bestickande är att Västra stambanan byggdes 1858–1862 och invigdes 1862 tre år innan han dog.
- Dessutom har han för andra släktingar berättat samma historia om sin egen pappa som också var statare:
 - Pappans förtida död skulle tvingat äldsta dottern att börja arbeta för försörjningen.
 - Pappan dog dock 71 år gammal 1930 när dottern var 44 år.

Vad lär vi oss av detta?

- **LÅNGT TIDSAVSTÅND**

- Berättelsen återges mer än 100 år efter de påstådda händelserna

- **INTE OBEROENDE**

- Berättelsen återges inte av ett ögonvittne (David var inte ens född 1865)
- Händelserna måste antingen ha berättats för David av andra eller hittats på av honom eller andra

- **INTE TENDENSFRI**

- David var inte en objektiv orelaterad person som återgav händelserna
- Hans farfar och far var statare.
- Men David var klassresenär och kan ha velat frisera sin bakgrund.

David
1891–1980

Lilli
1899–1970

Ca 1960

Ca 1900

KÄLLKRITIKENS GRUNDPRINCIPER

1. ÄKTHET – Källan ska vara vad den utgör sig för att vara
 2. TIDSSAMBAND – Ju längre tid som gått mellan en händelse och källans berättelse om händelse desto större anledning att tvivla på källan.
 3. OBEROENDE – Källan ska stå för sig själv och inte vara en avskrift eller ett referat av en annan källa.
 4. TENDENSFRIHET – Man ska inte ha anledning att misstänka att källan ger en falsk bild på grund av exempelvis personliga intressen.
- Dessutom: skilj mellan kvarlämningar och berättelser

NÅGOT OM TIDSSAMBANDET

- Grundregeln är alltså att om källan tillkommit långt efter det att händelsen den berättar om inträffat så kan det finnas skäl att ifrågasätta den.
- Det finns dock ett viktigt undantag:
 - Äldre släktforskning genomfördes utan respekt för källkritiken. Den är därför oftast sämre än modern forskning utförd efter dessa principer.
- Särskilt om adel och medeltida förhållande bör man tänka på detta:
 - Ha som utgångspunkt att använda bokverket Äldre svenska frälsesläkter (om perioden före 1625) och G. Elgenstiernas Den introducerade svenska adelns ättartavlor.
 - Lita inte på vad som skrivs på nätet eftersom dessa uppgifter ofta bygger på äldre forskning.

KVARLÄMNINGAR OCH BERÄTTELSE

Exempel på **kvarlämningar**:

- Ett affärskontrakt som dokumenterar en affärstransaktion.
- Ett rättegångsprotokoll som dokumenterar en domstolsförhandling och dokumenterar t.ex. uppbud.
- En födelse- och dopbok.

Exempel på **berättelser**:

- Redogörelser i ett rättegångsprotokoll om tvister mellan olika parter kring en affärstransaktion.
- En dödboks redogörelse för den dödes liv och leverne.
- En prästs anteckning i en husförhörslängd om en person vandel.

PRIMÄRA OCH SEKUNDÄRA KÄLLOR

- Uttrycken innebär att primärkällan anses ha företräde och att sekundärkällan beror på den primära.
- Används ofta för att beskriva skillnaden mellan KVARLEVOR (primär) och BERÄTTELSE (sekundär).
- I handböcker kan man ofta hitta omdömet att primärkällor nästan alltid är bra och sekundärkällor mindre bra.
 - En tvivelaktig generalisering!
- Ofta ses födelseboken som en primärkälla för födelseuppgiften och husförhörslängdens uppgift om födelsedatum som sekundär.
 - Också en tvivelaktig generalisering!

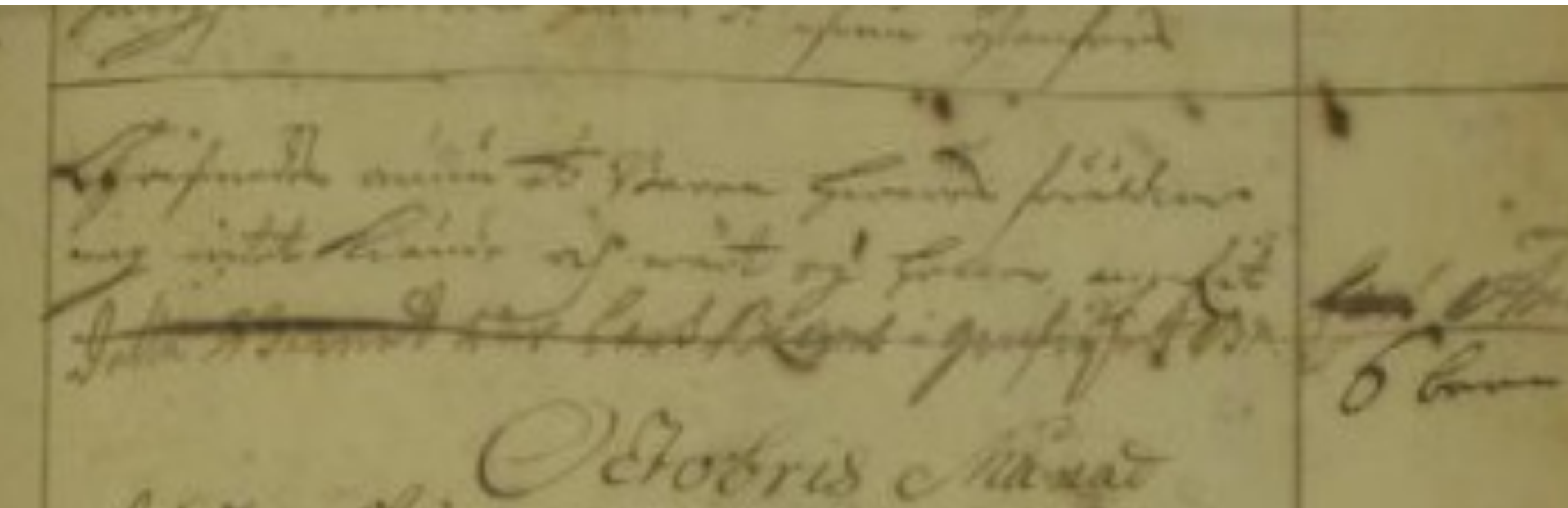
PRIMÄRA OCH SEKUNDÄRA KÄLLOR

»Innan man använder ett material som källa, måste man bilda sig en uppfattning om vad slags källa det är, hur och i vilken miljö det kommit till. Detta är ett elementärt krav.«

Professor Birgit Sawyer (1945–2016) i en polemik mot docenten Elsa Sjöholm 2008 i tidskriften Scandia.

FÖDELSEBÖCKER

- Föredra födelsebokens uppgifter framför en nutida släktutredningen om de är olika!
 - Tidssambandet!
 - I vart fall om inte släktutredningen övertygande visar att och varför födelsebokens uppgift är felaktig.
- Det betyder inte att födelsebokens uppgift är korrekt eller oproblematiskt.
- Födelseböckerna har nämligen högst varierande tillkomsthistorier!

»[27 september 1703] Christnades ännu ett barn hwars föräldrar ~~Lars~~ Anders mig intet kända och wart ej heller angifit.

~~Detta Barnet war Lars Beems i Grufrijset b[arn].«~~

Stora Kopparbergs födelsebok 1683–1711

- Pojken använde dock som vuxen namnet Lars Anders Behm Larsson, men det krävdes en längre utredning (12 tryckta sidor i Släkt och Hävd 2019:2) att fastställa sambandet mellan notisen och den vuxne mannen

Christnade Drottens Drott Drottens Johan
Drottens Drottens Drottens Drottens Drottens
Drottens Drottens Drottens Drottens Drottens

Ditto Christnade var Johan Drottens Drottens
Drottens Drottens Drottens Drottens Drottens

Christnade var Johan Drottens Drottens
Drottens Drottens Drottens Drottens Drottens

7 April Christnade Doctor Erik
Erik Larsson Bar Liska
of stodo fadern, Sigfrid Weller
of Pringelant f. m.

År 1653

Wigler for jant vani Bant
for Danir Wansvottin

Wigler for jofan jofan
minn mig for, of Malin
andarbottin

for jant wigler jofan
andarbottin, Bantre stant
collin

23 May Christnade for jofan
jofan Wansvottin Bant Bant
of stodo fadern, M. G. Sigfrid
of Carl Bantre Bantre

Ditto Christnade for jofan Cliff
Bant Maria, of stodo fadern
Albert Wansvottin, of Wansvottin
Bantre Bantre

12 Decemb Christnade for jofan
Balthar Skudler Bant jofan
of stodo fadern Balthar Wansvottin
of Abraham Wansvottin Bantre

Ditto Christnade for jofan
Bant Daniel, of stodo fadern
Jacob Bant, of Bertill
Wansvottin Bantre

16 Ditto Christnade var jofan
Wansvottin of stodo fadern
Albert Wansvottin Bantre

Storkyrkoförsamlingens
födelsebok 1641-1653

4 Jacob Thorsdottir Licker gift Kuffens Datter
i Skovbo og fæder Sara Jacobsdottir
barn i Skovbo d. 8. Maj, døbt d. 9. d. d.
fæder Anders Westrom, Jacob Thorsdottir
og fæder hustru Elizabeth Westrom, og fæder
hustru Elizabeth Thorsdottir i Skovbo.

5 Cist Hfr Jacobsens barn og fæder Lars Cist
dottir barn i Skovbo, født d. 20. Maj,
døbt d. 4. Junij, fæder Hfr Cist
i Skovbo, fæder Cist i Skovbo og fæder
hustru Jacob Thorsdottir i Skovbo og fæder
hustru Cist Thorsdottir i Skovbo.

6 Johan Hfr Jørgensen og fæder Margale Andul
dottir barn i Skovbo, født d. 30. Maj,
døbt d. 4. Junij, fæder Hfr Jørgensen
i Skovbo, Hfr Jørgensen i Skovbo, fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo og fæder
hustru Jørgensen i Skovbo.

7 Maria Anders Jørgensen og fæder Lars Jørgensen
barn i Skovbo, født d. 16. Maj, døbt
d. 12. d. fæder Hfr Jørgensen og fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo, fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo.

8 Anne Hfr Anders Jørgensen og fæder Hfr Jørgensen
dottir barn i Skovbo, født d. 9. Junij, døbt
d. 13. d. fæder Hfr Jørgensen i Skovbo
og fæder hustru Hfr Jørgensen i Skovbo.
Hfr Jørgensen og fæder hustru Sara Thorsdottir
i Skovbo, født d. 8. Maj, døbt d. 9. d.
fæder Hfr Jørgensen og fæder hustru Hfr Jørgensen i Skovbo.
Hfr Jørgensen og fæder hustru Sara Thorsdottir i Skovbo.

9 Hfr Anders Jørgensen og fæder Lars Thorsdottir
dottir barn i Skovbo, født d. 25. Junij, døbt
d. 23. d. fæder Hfr Jørgensen og fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo, fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo, fæder
hustru Lars Thorsdottir i Skovbo.

40 Mathias Mathias Andrup og fæder Hfr Jørgensen
barn i Skovbo, født d. 13. Junij, døbt
d. 17. d. fæder Anders Cist, fæder
hustru Hfr Jørgensen, fæder hustru
Margale Thorsdottir og fæder hustru
Christine Thorsdottir.

41 Jørgen Seldottir Jørgen Hfr og fæder Hfr Jørgensen
dottir barn i Skovbo, født d. 17. Junij,
døbt d. 20. d. fæder Anders Cist og fæder
hustru Hfr Jørgensen, fæder hustru
Margale Thorsdottir og fæder hustru
Christine Thorsdottir.

42 Hans Carl Mathias og fæder Hfr Jørgensen
dottir barn i Skovbo, født d. 19. Maj, døbt
d. 23. d. fæder Hfr Jørgensen i Skovbo,
fæder hustru Hfr Jørgensen i Skovbo,
fæder hustru Hfr Jørgensen i Skovbo.

43 Hfr Jørgensen og fæder Hfr Jørgensen
barn i Skovbo, født d. 18. Junij, født
d. 18. Junij, fæder Hfr Jørgensen og fæder
hustru Hfr Jørgensen i Skovbo, fæder
hustru Hfr Jørgensen i Skovbo.

44 Hfr Jørgensen og fæder Margale Thorsdottir
dottir barn i Skovbo, født d. 19. Maj, døbt
d. 23. d. fæder Hfr Jørgensen og fæder
hustru Hfr Jørgensen i Skovbo, fæder
hustru Hfr Jørgensen i Skovbo, fæder
hustru Hfr Jørgensen i Skovbo.

45 Marcus Mathias Mathias og fæder Sara Thorsdottir
dottir barn i Skovbo, født d. 25. Junij, døbt
d. 27. d. fæder Carl Andrup og fæder
hustru Hfr Jørgensen, fæder hustru
Westrom og fæder hustru Westrom.

Skinnskattebergs
födelsebok 1699-

15te Daniel ...
16te Daniel ...
17te Daniel ...
18te Daniel ...
19te Daniel ...
20te Daniel ...
21te Daniel ...
22te Daniel ...
23te Daniel ...
24te Daniel ...
25te Daniel ...
26te Daniel ...
27te Daniel ...
28te Daniel ...
29te Daniel ...
30te Daniel ...
31te Daniel ...
32te Daniel ...
33te Daniel ...
34te Daniel ...
35te Daniel ...
36te Daniel ...
37te Daniel ...
38te Daniel ...
39te Daniel ...
40te Daniel ...
41te Daniel ...
42te Daniel ...
43te Daniel ...
44te Daniel ...
45te Daniel ...
46te Daniel ...
47te Daniel ...
48te Daniel ...
49te Daniel ...
50te Daniel ...
51te Daniel ...
52te Daniel ...
53te Daniel ...
54te Daniel ...
55te Daniel ...
56te Daniel ...
57te Daniel ...
58te Daniel ...
59te Daniel ...
60te Daniel ...
61te Daniel ...
62te Daniel ...
63te Daniel ...
64te Daniel ...
65te Daniel ...
66te Daniel ...
67te Daniel ...
68te Daniel ...
69te Daniel ...
70te Daniel ...
71te Daniel ...
72te Daniel ...
73te Daniel ...
74te Daniel ...
75te Daniel ...
76te Daniel ...
77te Daniel ...
78te Daniel ...
79te Daniel ...
80te Daniel ...
81te Daniel ...
82te Daniel ...
83te Daniel ...
84te Daniel ...
85te Daniel ...
86te Daniel ...
87te Daniel ...
88te Daniel ...
89te Daniel ...
90te Daniel ...
91te Daniel ...
92te Daniel ...
93te Daniel ...
94te Daniel ...
95te Daniel ...
96te Daniel ...
97te Daniel ...
98te Daniel ...
99te Daniel ...
100te Daniel ...

ANNO
1690

28 Daniel ...
29 Daniel ...
30 Daniel ...
31 Daniel ...
32 Daniel ...
33 Daniel ...
34 Daniel ...
35 Daniel ...
36 Daniel ...
37 Daniel ...
38 Daniel ...
39 Daniel ...
40 Daniel ...
41 Daniel ...
42 Daniel ...
43 Daniel ...
44 Daniel ...
45 Daniel ...
46 Daniel ...
47 Daniel ...
48 Daniel ...
49 Daniel ...
50 Daniel ...
51 Daniel ...
52 Daniel ...
53 Daniel ...
54 Daniel ...
55 Daniel ...
56 Daniel ...
57 Daniel ...
58 Daniel ...
59 Daniel ...
60 Daniel ...
61 Daniel ...
62 Daniel ...
63 Daniel ...
64 Daniel ...
65 Daniel ...
66 Daniel ...
67 Daniel ...
68 Daniel ...
69 Daniel ...
70 Daniel ...
71 Daniel ...
72 Daniel ...
73 Daniel ...
74 Daniel ...
75 Daniel ...
76 Daniel ...
77 Daniel ...
78 Daniel ...
79 Daniel ...
80 Daniel ...
81 Daniel ...
82 Daniel ...
83 Daniel ...
84 Daniel ...
85 Daniel ...
86 Daniel ...
87 Daniel ...
88 Daniel ...
89 Daniel ...
90 Daniel ...
91 Daniel ...
92 Daniel ...
93 Daniel ...
94 Daniel ...
95 Daniel ...
96 Daniel ...
97 Daniel ...
98 Daniel ...
99 Daniel ...
100 Daniel ...

Skinnskattebergs
dödbok 1678-1698

FÖDELSEBÖCKER

- Det fanns från Kyrkolagens införande ett reglering om hur böckerna skulle föras (perioden före sena 1800-talet):
 - Dopet skulle ske inom åtta dagar från födelse i födelseförsamlingen.
 - Förrättare kyrkoherden eller den präst som hade dopboken i sin vård.
 - Efter dopet skulle »genast« en anteckning införas i dopboken.
- I praktiken fördes anteckningarna ofta på lösa lappar som sedan skrevs rent innan uppgifterna fördes in i dopboken.
- Den präst som förrättade dopet kan ha skrivit lapparna men det är dokumenterat att det ofta var klockarna.
- Gösta Lext (Studier svensk kyrkobokföringshistoria 1600–1946) menar att systemet med kladdar var utbrett.

FÖDELSEBÖCKER

- Hur kom lapparna till? Det kan säkert ha varierat.
- Ex: Dopprästen berättar för klockaren om vilka barnet, föräldrar och vittnen var, en kladd skrivs av klockare som kanske sedan skriver rent dessa i en kladdbok som sedan blir underlag för dopboken.
- Ex: Föräldrarna berättar för klockaren som skriver en attest som ska ges till dopprästen som ska ge den tillbaka till klockare.

L 710.

Efter Andes Sammarin föddt at barn i Öfversta ward
föddt d. 2 januari af löfth. D. P. ejusdem vid
namn Maria, föräld. Lars Andersson of
Rindis föräld. Sahl. Lofsa Rindis föräld.
Greta Oluffson, föräld. Andersson, ingeborn. P. ejusdem,
Lotta, Petrus Kullberg, p. Maria Birn. D. Elfs
Olufsdatter.

af 4 M. G. of Norway. föddt at barn d. 2 e jan.
af löfth. D. 23 ejusdem. v. namn Rindis
föräld. Hans Henrikson of Lofsa Olufsdatter
född. Andersson, Anders Månsson, Lofsa
Rindis föräld. Ragnela Carlsson, Rindis
föräld. Carl Olufsdatter.

No? Solpinnis Birn doop ifro fundna på en
hoop löösa lappar i Sahl. Rindisfundna
Bibliothecae. Dem jag Olof Kullberg
här afskrifit d. 5 Maj 1720.

11 E 2 Aug. Rindisfundna med namn i Bülcton fundna
P. ejusdem i Bülcton. Adam Johanna Scherping
Lofsa. Bertha Lofsa, Lofsa. Lofsa Scherping v. J. J. J. J.
gemens. Lofsa.

Medelplana församlings födelsebok (C:2 s. 110):

»N.B. Följande barn doop ähro fundna på en
hoop löösa lappar i Sahl. Kyrkioherdens
Biblioteque dem jag Olof Kullberg
här afskrifit d. 5 maj 1720.«

Sedan följer nio (!) års dopnotiser.

- Kyrkoherden var Samuel Lanerius som tillträdde 1710 och dog 1720
- Han förde alltså aldrig in notiserna under sin tjänstgöring!
- Om honom kan man läsa i Skara stifts herdaminne som finns till försäljning på mässan
- Om hans släkt också i Svensk Genealogisk Tidskrift 2017:2

Födelseböcker

Problem:

- Födelse- och dopböckerna (och död- och vigselböcker!) är alltså inte så primära som man kan tro.
- Tidsavståndet (Ex: Filipstad 1708 två år, Kila 1719 2,5 år, Grums 1 år, Medelplana 10 år).
- Individuella lappar förkom lätt. Vissa uppgifter kan därför ha skrivits in från minnet.
- I Kila saknas dopnotiser mellan 1717-03-16 och 1718-08-21 för att de brann upp hemma hos klockaren.
- Hur mycket som försvann hos Valerius kan man bara gissa.
- Frånvaron av en födelsenotis innebär alltså inte att personen inte föddes i församlingen!
- Det saknas dock systematisk kunskap om hur det ser ut i olika församlingar.
- I Släktforskarnas årsbok 2019 finns dock en bra artikel som gör en djupdykning i en församling. Finns till försäljning på mässan.

Vad har vi lärt oss?

- Det är svårt/omöjligt att generellt kategorisera källor i primära (=bättre) och sekundära (=sämre).
- Man måste som släktforskare istället lära sig källornas tillkomsthistoria
 - Ex om reglerna för kyrkobokföring
 - Ex om hur de fördes i de enskilda församlingar man forskar i
- Använd sedan de källkritiska principerna **ÄKTHET, TIDSSAMBAND, OBEROENDE, TENDENSFRIHET** på individuella källor.

HUR KAN JAG LÄRA MIG MERA?

- Läs min handbok »Källkritik och källhänvisningar« som finns att köpa på mässan.
- Läs andra handböcker om specifika källor som t.ex. »Mantalsforska« och »Domstolsforska«.
- Läs duktiga släktforskares presentation av sin släktforskning:
 - Släktforskarnas årsbok (Sveriges släktforskarförbund sedan 1988)
 - Släkt och Hävd (Genealogiska Föreningen sedan 1950)
 - Svensk Genealogisk Tidskrift (sedan 2007, Genealogiska Föreningen sedan 2017)

Tack!

- Om någon vill prata källkritik och källhänvisningar finns jag lördag och söndag på mässan.
- Platsen är Genealogiska Föreningens monter 3202 på plan 3

Plats för frågor!